

physical, sotsialnogo Zdorov'ya. We prove that the group, which is chaired by the head of the high level of claims and adequate self-relation is Bol temple uriven corporate culture than organizations that are headed by heads with low motivation to achieve success in life.

Key words: *self-attitude, self-awareness, head scientist institutions, corporate culture.*

УДК 378:091.33-057.177:338.48

Бартош Л. П.

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ

У статті проаналізовано та визначено поняття “дидактичні принципи”, а також розглянуто можливості дидактичних принципів формування управлінської культури у майбутніх менеджерів туризму.

Висвітлено сучасний стан досліджуваної проблеми в науковій літературі. Сформульовано мету вивчення дидактичних принципів. Розкрито загальнодидактичні та специфічні принципи навчання. Подано теоретичну характеристику дидактичних принципів. Виявлено проблеми впливу дидактичних принципів на формування управлінської культури майбутніх менеджерів туризму. Обґрунтовані шляхи реалізації принципів навчання у підготовці менеджерів туризму.

Ключові слова: *дидактичні принципи (принципи навчання), управлінська культура, менеджер, загальнодидактичні принципи: науковості, систематичності й послідовності, доступності, наочності, емоційності, свідомості й активності, зв'язку теорії та практики, специфічні принципи: гуманізація, професійної спрямованості, професійної мобільності.*

Культурно-освітній напрямок європейської інтеграції України зумовлює модернізацію вищої школи, що передбачає системну якісну підготовку сучасних фахівців, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня.

Підготовка майбутніх менеджерів туризму є важливою складовою змісту туристської освіти, який висуває нові вимоги до навчально-виховного процесу. Оновлений зміст освіти зорієнтований на пошук нових ефективних форм і методів навчання, створення умов особистого розвитку, самоосвіти, самоактуалізації та формування управлінської культури. Виконання цих завдань насамперед залежить від творчої реалізації викладачем вимог сформованих у дидактичних принципах.

Проблемою формування та класифікації дидактичних принципів займалися як зарубіжні, так і вітчизняні педагоги.

Чеський педагог Я. А. Коменський розкрив основні принципи навчання (наочності, свідомості і активності, систематичності і послідовності,

засвоєння знань і навичок) та принципи визначення змісту освіти (доцільності, енциклопедичності знань, посиленості, концентричності). Французький філософ і педагог Ж. Ж. Руссо у своїх працях виділив такі принципи навчання, як: самодіяльність, свідомість у навчанні, наочність, міцність та ґрунтовність. Значний внесок у дидактику ХІХ ст. зробив німецький педагог Ф.-А.-В. Дістервег, який проголошував прогресивні дидактичні принципи (природодоцільності, культуродоцільності, самодіяльності) та створив дидактичні засади розвивального навчання. Також, свій вклад у визначення принципів навчання зробили такі зарубіжні педагоги, як: Й. Г. Песталоці, Дж. Дьюї, Й. Ф. Герbart тощо.

Різні аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених. К. Ушинський в основу свого бачення завдань педагогіки поклав ідею природодоцільності, розкрив значимість таких дидактичних принципів, як: систематичність, послідовність, наочність, міцність засвоєння знань. Його прогресивні дидактичні принципи і методи викладання сповідували В. Водовоз, М. Корф, О. Остроградський тощо.

Григорій Ващенко сформулював вісім принципів навчання, які забезпечують досягнення завдань розумового виховання (наукового навчання, систематичності, виховуючого навчання, зв'язку навчання з життям, природовідповідності, індивідуалізації, активності та наочності). Видатний педагог В. О. Сухомлинський розкрив цілісну педагогічну систему, в основі якої – реалізація принципу гармонізації гуманістично орієнтованих форм засобів та методів педагогічної діяльності.

Дидактики вищої школи висували на перший план такі принципи навчання, як: забезпечення в науковій та навчальній діяльності студентів (І. Кобиляцький); професійної спрямованості (А. Барабанщиков); професійної мобільності (Ю. Кисельов, Б. Лисицин); проблемності (Т. Кудрявцев); урахування вікових соціально-етичних та індивідуальних особливостей студентів (І. Кобиляцький, М. Дьяченко, Л. Кандилович).

З. Н. Курлянд розкриває принципи педагогічного дослідження. Вчені-педагоги (Н. Є. Мойсеюк, Н. П. Волкова, А. І. Кузьмінський, М. М. Фіцула, В. Л. Омеляненко, М. М. Фіцула, І. В. Зайченко, І. В. Малафіїк, В. І. Бондар, тощо) у підручниках з педагогіки та дидактики розглядають дидактичні принципи, проблеми їх формування та класифікації. Л. І. Поважна вважає дидактичні принципи, як систему вихідних положень, що визначають закономірне формування знань, умінь та навичок в практичній підготовці майбутніх фахівців сфери туризму [5, с. 119]. Принципи наукової методології педагогіки у вищій школі подає Н. А. Фоменко, а принципи неперервної системи освіти в туризмі пропонує В. К. Федорченко.

Аналіз літератури з дидактики, педагогіки та наукових праць із теорії навчання, у тому числі і туристського, свідчить про те, що вивченням дидактичних принципів займалися багато вчених. Однак на сьогодні ще не

вироблено однозначне визначення поняття принципу навчання, існують різні підходи до їх класифікації, не розроблені основи системи підпорядкованості та шляхи їх реалізації у процесі підготовки професійних фахівців у вищому навчальному закладі.

Метою статті є визначення дидактичних принципів формування управлінської культури майбутніх менеджерів туризму та застосування їх у професійній підготовці.

Дидактичні принципи, визначає В. Бондар, як спрямовуючі положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм, що впливають із його закономірностей [1, с. 143]. Н. Волкова, розглядає принципи навчання, як певну систему основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність [2, с. 315].

Таким чином, реалізація кожного дидактичного принципу, вважає В. Бондар, здійснюється за допомогою розроблених практикою й дидактикою дидактичних вимог, якими обов'язково керується педагог [1, с. 144]. Внаслідок чого, вимоги дидактичних принципів являються орієнтирами, що створюють оптимальні умови для формування управлінської культури менеджерів туризму. Слід зазначити, що процес формування управлінської культури ґрунтується як на класичних (загальнодидактичних) так і специфічних принципах навчання. Систему загальнодидактичних принципів утворюють принципи: науковості, систематичності й послідовності, доступності, наочності, емоційності, свідомості й активності, зв'язку теорії та практики, тощо. До специфічних принципів відносяться: гуманізація, професійної спрямованості, професійної мобільності та інші.

Реалізація принципу науковості, зазначає М. Фіцула, передбачає вивчення системи важливих наукових положень і використання у навчанні методів, близьких до тих, якими послуговується певна наука [7, с. 124]. Тому для формування управлінської культури, необхідно керуватися такими вимогами принципу науковості: забезпечити формування в студентів необхідних знань, навичок, умінь на основі останніх наукових досягнень психолого-педагогічної науки, менеджменту в туризмі; знайомити з специфікою філософського осмислення культури та її складовими, чинниками формування управлінської культури; розкрити культуру мислення; орієнтуватися на міждисциплінарні наукові зв'язки; залучати до наукових досліджень, озброювати методами дослідницької роботи. Все це має сприяти формування наукового світогляду майбутніх менеджерів туризму.

Принцип систематичності й послідовності, вважають А. І. Кузьмінський та В. Л. Омеляненко, впливає з того, що пізнання навколишнього світу

можливе лише у певній системі, і кожна наука становить систему знань, які об'єднанні між собою внутрішніми зв'язками. Цей принцип означає послідовне розгортання змісту знань, способів діяльності у навчальних програмах, підручниках та посібниках. При цьому попередній рівень знань має виступати фундаментом ефективності засвоєння наступної частини знань [4, с. 120]. Отже, даний принцип передбачає формування управлінської культури в навчально-виховному процесі, де засвоєння знань, вмінь та навичок проходить в певній послідовності відповідно до логічно вибудованих програм навчальних дисциплін ступеневої підготовки фахівців. В. Федорченко стверджує, що одним із основних принципів, на якому ґрунтується система підготовки фахівців для туристичної галузі є неперервність та ступеневість освіти, що зумовлює диференціацію навчання спеціалістів, багаторівневу підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації [6, с. 162].

Сутність принципу систематичності й послідовності навчання вдало розкрили Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський та інші.

Принцип доступності навчання передбачає посилену підготовку менеджерів туризму, враховуючи їх індивідуальні, психічні та фізіологічні особливості, з метою постійного підвищення рівня управлінської культури.

Принцип наочності, як вважає І. Зайченко, один із найдавніших і найважливіших принципів дидактики, який означає, що ефективність навчання залежить від цілеспрямованого залучення органів відчуттів до сприймання і переробки навчального матеріалу [3, с. 130]. Н. Волкова зауважує, що наочність має бути змістовною, естетично оформленою, відповідати психологічним законам сприймання, не повинна містити нічого зайвого і не викликати додаткових асоціацій [2, с. 317].

Таким чином, підвищення ефективності навчання шляхом використання засобів наочності (схем, таблиць, мультимедіа тощо) сприяє якості формування управлінської культури у студентів під час проведення лекційного та лабораторного заняття, що дозволяє подати теоретичний матеріал доступно і змістовно, а на лабораторних заняттях проведення практичних тренінгів, ділових ігор, демонстрування презентацій.

Наукове узагальнення визначення наочності відображено у працях Я. А. Коменського, Ж. Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, А. В. Дістерверга та К. Д. Ушинського.

Великий вплив на формування управлінської культури менеджерів туризму має принцип емоційності, який особливо через позитивні емоції створює внутрішні спонукальні дії до навчальної, пізнавальної та комунікативної діяльності.

Шляхи реалізації принципу емоційності розглядають сучасні педагоги М. Фіцула, Н. Волкова, А. Кузьмінський та В. Омеляненко.

Принцип свідомості й активності є провідним, оскільки свідомому

засвоєння знань сприятимуть: досягнення мети та завдань навчальних дисциплін, формування пізнавальних мотивів навчання, використання різноманітних методів, способів і форм навчання, застосування практичних ситуацій, що вимагатимуть від студентів самостійного бачення, розуміння та розв'язання їх.

М. Фіцула у навчальному посібнику з педагогіки зазначає, що активізації пізнавальної діяльності сприяють: позитивне ставлення до навчання, інтерес до навчального матеріалу; позитивні емоції, викликані навчальною діяльністю; тісний зв'язок навчання з життям, що актуалізує значення наукових знань; використання на практиці засвоєного матеріалу, умінь і навичок; систематичне повторення засвоєння знань; використання знань для узагальнення інтелектуальних умінь при розв'язанні конкретних завдань [7, с. 125-126].

І. Зайченко у підручнику з педагогіки зазначає, що принцип зв'язку навчання з життям, з практикою (зв'язку теорії з практикою) ґрунтується на багатьох філософських, педагогічних і психологічних положеннях, що відіграють роль закономірних начал: ефективність і якість навчання перевіряється, підтверджується й спрямовується практикою; практика – критерій істини, джерело пізнавальної діяльності і сфери використання результатів навчання [3, с. 135].

Поєднання теорії і практики передбачає забезпечення майбутніх менеджерів туризму знаннями основ управлінської культури та формування у них практичних умінь для володіння науково обґрунтованими методами організації управлінської праці.

Принцип гуманізації розглядає особистісно зорієнтований підхід у підготовці сучасного менеджера туризму, що зумовлює створення сприятливих умов для розвитку їх здібностей, комунікативності та самоствердження.

Принцип професійної спрямованості базується на підготовці майбутніх менеджерів туризму, що зумовлює їх оволодінням способами розробки моделювання власних науково-методичних підходів і засобів управлінської діяльності. Таким чином, вирішується проблема забезпечення належного професійного рівня підготовки управлінських кадрів відповідно до регіональної спрямованості туристичного бізнесу, певної діагностики їх фахово-особистісних якостей.

Принцип професійної мобільності передбачає оволодіння студентами сучасною філософією цивілізованого бізнесу та необхідними якостями управлінця, що сприятимуть його професійному розвитку; формування управлінських умінь та навичок, необхідних для організації роботи на туристському підприємстві; здатність вирішувати назрілі проблеми; потребу

і вміння систематично поповнювати свої знання та творчо їх застосовувати в управлінській діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для оволодіння методологічними основами управлінської культури та набуття високої професійної готовності до управлінської діяльності, необхідно в процесі теоретичної та практичної підготовки майбутніх менеджерів туризму застосовувати дидактичні принципи. Чим більше їх буде реалізовано під час занять, тим вища стає його результативність та ефективність.

Використана література :

1. *Бондар В. І.* Дидактика: Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В. І. Бондар. – К. : “Либідь”, 2005. – 264 с.
2. *Волкова Н. П.* Педагогіка : навчальний посібник. – 3-тє вид., стер. / Н. П. Волкова. – К. : Академвидав, 2009. – 616 с.
3. *Зайченко І. В.* Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. В. Зайченко. – К. : “Освіта України”, 2006. – 528 с.
4. *Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л.* Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447 с.
5. Педагогіка туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. проф. В. К. Федорченка, проф. Н. А. Фоменко, доц. М. І. Скрипник, доц. Г. С. Цехмістрової. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2004. – 296 с.
6. *Федорченко В. К.* Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму : монографія / В. К. Федорченко ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2004. – 472 с.
7. *Фіцула М. М.* Педагогіка : навчальний посібник. – Видання 2-ге виправлене, доповнене. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – 560 с.

References :

1. *Bondar V. I.* Dydaktyka: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv / V. I. Bondar. – K. : “Lybid”, 2005. – 264 s.
2. *Volkova N. P.* Pedahohika : navchalnyi posibnyk 3-tie vyd., ster. / N. P. Volkova – K. : Akademvydav, 2009. – 616 s.
3. *Zaichenko I. V.* Pedahohika : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv / I. V. Zaichenko. – K. : “Osvita Ukrainy”, 2006. – 528 s.
4. *Kuzminskyi A. I., Omelianenko V. L.* Pedahohika : pidruchnyk / A. I. Kuzminskyi, V. L. Omelianenko. – K. : Znannia, 2007. – 447 s.
5. Pedahohika turyzmu : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchychk navchalnykh zakladiv / za red. prof. V. K. Fedorchenka, prof. N. A. Fomenko, dots. M. I. Skrypnyk, dots. H. S. Tsekhmistrovoi. – K. : Vydavnychi Dim “Slovo”, 2004. – 296 s.
6. *Fedorchenko V. K.* Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky fakhivtsiv dlia sfery turyzmu : monohrafiia / V. K. Fedorchenko ; za red. N. H. Nychkalo. – K. : Vydavnychi Dim “Slovo”, 2004. – 472 s.
7. *Fitsula M. M.* Pedahohika : navchalnyi posibnyk. – Vydannia 2-he vypravlene, dopovnene / M. M. Fitsula. – K. : Akademvydav, 2005. – 560 s.

БАРТОШ Л. П. Дидактические принципы формирования управленческой культуры будущих менеджеров туризма.

В статье проанализированы и определены понятия “дидактические принципы”, а также рассмотрены возможности дидактических принципов формирования управленческой культуры будущих менеджеров туризма.

Освещено современное состояние исследуемой проблемы в научной литературе. Сформулированная цель изучения дидактических принципов. Раскрыто

общедидактические и специфические принципы обучения. Подано теоретическую характеристику дидактических принципов. Выявлены проблемы влияния дидактических принципов на формирование управленческой культуры будущих менеджеров туризма. Обоснованные пути реализации принципов обучения в подготовке менеджеров туризма.

Ключевые слова: дидактические принципы (принципы обучения), управленческая культура, менеджер, общедидактические принципы: научности, систематичности и последовательности, доступности, наглядности, эмоциональности, сознания и активности, связи теории и практики; специфические принципы: гуманизация, профессиональной направленности, профессиональной мобильности.

BARTOSH L. P. Didactical principles of managerial culture development for future tourism managers.

The concept of "didactical principles" has been analyzed and defined in this article, and the possibilities of development of didactical principles of managerial culture for future tourism managers have been considered.

The actual status of the analyzed question in the scientific literature has been described. The purpose of the didactical principles study has been stated. Common didactic and particular principles of study have been disclosed. The theoretical characteristics of didactical principles have been presented. The problems of didactical principles influence on the managerial culture development for future tourism managers have been identified. The ways of study principles realization in the process of tourism managers education have been substantiated.

Key words: didactical principles (study principles), managerial culture, manager, common didactic principles of scientificity, systematic nature and consistency, availability, appearance, emotional nature, consciousness and activeness, relation between theory and practice; particular principles: humanization, professional orientation, professional mobility.

УДК 37.026.1

Божко Н. М.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКОГО САМОСОЗНАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОГО КОНТАКТА

В статье рассматриваются некоторые особенности национально-культурной специфики и психологических отличий представителей азербайджанского этноса, являющегося вторым по численности тюркским народом мира. Приводится информация о его месте по шкале уровня человеческого развития, согласно данным ООН. Раскрывается своеобразная социально-культурная двойственность азербайджанского мышления, находящая свое выражение в наличии как религиозного, так и светского мировоззрения у ее носителей. Даются характеристики господствующей в азербайджанской среде идеологии азербайджанизма, консолидирующей данный народ. Анализируются некоторые поведенческие особенности студентов из Азербайджана в условиях межкультурного контакта. Отдельное внимание уделено информации о месте данного народа среди других тюркских народов и результатам опросов, проведенных, в студенческой среде, касающихся отношения к